

УДК 378.147:37.016:003-028.31-047.22(045)
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.43>

О. М. Фенцик

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту
Мукачівського державного університету

ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Статтю присвячено проблемі формування академічної грамотності здобувачів вищої освіти. Автор, використовуючи методи аналізу, порівняння, узагальнення, педагогічне спостереження, опитування, обґрунтовує сутність поняття «академічної грамотності» та визначає дидактичні умови формування академічної грамотності здобувачів вищої освіти.

Академічну грамотність у статті розглянуто як рівень засвоєння системи знань, сформованих умінь, навичок і способів діяльності, які визначають здатність особи до продуктивного академічного дискурсу. Академічний дискурс розглянуто як комунікативну взаємодію учасників академічної спільноти з метою презентації наукових ідей, обміну навчальною, науковою інформацією в усній і писемній формах. Вказано на необхідність створити комплексну систему розвитку академічної грамотності, яка охопить усі рівні системи національної освіти.

Ключовим компонентом академічної грамотності студентів закладів вищої освіти визначено академічне письмо. Щоб сформувати здатність висувати та обґрунтовувати власні ідеї у структурованому, логічно впорядкованому науковому тексті, використовувати різні моделі та технології академічного письма у роботі над текстом, запропоновано у навчальні плани різних рівнів закладу вищої освіти включити комплекс дисциплін, спрямованих на формування і розвиток академічної грамотності студентів.

Було виявлено, що ефективність формування академічної грамотності залежить від упровадження в освітній процес дидактичних умов, до яких відносять системний, комплексний підхід до формування та розвитку академічної грамотності на всіх етапах освіти; активізацію спонукальних мотивів до формування академічної грамотності студентів; створення навчально-рефлексивного середовища академічної доброчесності; удосконалення змісту професійної підготовки – продуману системну комплексну роботу з формування академічної грамотності на різних рівнях вищої освіти; продуману організацію аудиторної, позааудиторної, самостійної пошуково-дослідницької діяльності майбутніх фахівців, створення консультаційних центрів, де студентам надають допомогу щодо написання академічних текстів.

Ключові слова: фахова підготовка, академічна доброчесність, академічна грамотність, академічний дискурс, академічне письмо.

Постановка проблеми. Модернізація сучасної вищої освіти в Україні, удосконалення стандартів, освітньо-професійних програм відповідно до європейських вимог актуалізують наукову дискусію щодо переосмислення теоретико-методичних і концептуальних засад підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти. Перспективні напрями розвитку реформування вищої освіти в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців визначені низкою нормативних документів: Законом України «Про вищу освіту» (2014 рік), Національною стратегією розвитку освіти в Україні (2012-2021 роки).

Одним із важливих векторів розвитку освітньої системи є створення такого академічного середовища в закладах вищої освіти, що забезпечувало б якісну підготовку компетентного фахівця, який усвідомлює на ціннісному рівні своє професійне покликання. Відповідно до Закону «Про вищу освіту» заклади вищої освіти повинні

забезпечити дотримання академічної доброчесності, функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату (Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII «Про вищу освіту», ч. 2 ст. 16).

З огляду на вказане вище нині на часі є продовження наукової дискусії щодо обґрунтування системи та умов організації науково-дослідної роботи студентів, формування академічної грамотності як складника виховання академічної доброчесності під час професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти.

Нині все більше уваги приділяється питанню забезпечення академічної доброчесності в закладах вищої освіти, яке є одним із надважливих завдань національної освітньої політики. На нашу думку, створення освітнього середовища академічної доброчесності як складника якості освітньої діяльності закладу вищої освіти насамперед потребує визначення шляхів формування

академічної грамотності як складника академічної культури здобувачів вищої освіти. У контексті цієї публікації зосередимо увагу саме на проблемі формування академічної грамотності здобувачів вищої освіти у процесі фахової підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти проблеми академічної грамотності порушували у своїх дослідженнях вітчизняні та зарубіжні науковці О. Асадчих Т. Лавриненко, Е. Бакіна, І. Короткіна, О. Семенов, Н. Смирнова, І. Щемелева та інші.

Так, у своїх наукових публікаціях О. Асадчих розглядає проблему формування академічної грамотності у студентів-японців мовних ВНЗ України [1]; О. Демидова досліджує структуру поняття «іншомовна академічна грамотність у контексті перекладацької компетентності» [4]; Т. Лавриненко порушує проблему академічної грамотності як засобу формування міжкультурної комунікації під час вивчення англійської мови [5]; О. Семенов – проблему академічної культури дослідника в освітньо-культурному просторі університету [7]; Н. Смирнова висвітлює проблему академічної грамотності в контексті іншомовної професійної підготовки [11].

Вивчення й аналіз наукової літератури дозволяє говорити про неоднозначність думок серед науковців щодо сутності та структури поняття «академічна грамотність». Крім того, у дискурсивному полі вітчизняного наукового простору проблема формування академічної грамотності в контексті української наукової мови ще є не досить дослідженою. Більшість досліджень присвячено аналізу такого аспекту як формування академічної грамотності, навчання академічному письму англійської мови, проте, як свідчать наші спостереження та аналіз наукових публікацій студентів, здобувачі вищої освіти не вміють логічно конструювати науковий текст, добирати аргументи, здійснювати умовиводи, добирати мовно-стилістичні засоби наукового стилю українською мовою.

Мета статті. Головна мета цієї роботи полягає в обґрунтуванні сутності поняття «академічної грамотності» та визначенні дидактичних умов формування академічної грамотності здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Розгляд досліджуваної проблеми необхідно розпочати з аналізу підходів до розуміння сутності поняття академічної грамотності. Для уточнення терміну «академічна грамотність» необхідно розглянути його еволюцію в історичному розвитку. Так, Н. Смирнова у своєму дослідженні [11, с. 141] визначила, що у 1965 році Pierre Bourdieu видав наукову працю французькою, яку тільки через 30 років було перекладено англійською мовою, “Academic Discourse: Linguistic misunderstanding and professorial power” [18]. У цій роботі вперше було розглянуто основи

академічної грамотності. На думку Н. Смирнової, саме праця П. Бурдьє дала поштовх до розуміння сутності та структури академічної грамотності.

Системно-структурний аналіз наукових досліджень свідчить про те, що у зарубіжних країнах паралельно з поняттям «академічної грамотності» вживають «грамотність в університеті» (literacy in the university) [17], «практики академічної грамотності» (academic literacy practices) [16]; «академічну грамотність», яку вживають як синонімом академічного дискурсу. На думку зарубіжної дослідниці Н. Смирнової, академічна грамотність – це розуміння того, як саме здійснювати комунікації в академічному дискурсі [11, с. 143].

Б. Грін у структурі академічної грамотності виділяє 3 основних компоненти: операційний, який визначає розвиток мовленнєвої системи, стратегії написання та інтерпретації текстів; культурний – вміння застосовувати операційний компонент, здійснювати комунікацію в дискурсах; критичний – розвиток здатності критично оцінювати, інтерпретувати спосіб розуміння інформації [19].

На жаль, не можливо однозначно визначити, в який саме час у національному науковому просторі з’явився такий феномен як «академічна грамотність». Проте в контексті формування академічної доброчесності в освітньому національному просторі нині все більше з’являються дискусійні публікації щодо формування академічної культури, академічної грамотності.

На думку вітчизняної дослідниці О. Семенов, «академічна грамотність передбачає оволодіння знаннями про жанрову природу висловлювання, формування й удосконалення вмінь сприймати й будувати висловлювання певної жанрової форми, дотримання етичних правил академічного спілкування в науково-освітньому співтоваристві» [8, с. 91–92].

Досліджуючи проблему формування вмінь академічної грамотності, О. Асадчих концепт «академічна грамотність» тлумачить як систему знань і комплексного розвитку мовленнєвих компетентностей письма, читання, говоріння та аудіювання, необхідних для здійснення українськими студентами міжкультурної академічної комунікації [1, с. 112]. Аналіз наукових розвідок свідчить про неоднозначність трактувань феномену «академічна грамотність», проте вони однотайні у тому, що це – комплекс певних умінь і навичок, необхідних для академічного дискурсу.

Можна констатувати, що етимологію поняття «академічна грамотність» складають такі дефініції: «академічний» (academic) (стосується освіти, навчання, викладання, досліджень [6, с. 7]; «грамотність» (як певний ступінь знання законів і правил рідної мови та вміння користуватися ними для висловлювання своїх думок усно й письмово; один із найважливіших показників культурного

рівня населення; ступінь обізнаності з певної галузі знання) [3, с. 74].

Враховуючи аналіз дефініції та етимології поняття «академічної грамотності», ми сформуваємо власне тлумачення сутності цього поняття, під яким розуміємо рівень засвоєння системи знань, сформованих умінь, навичок і способів діяльності, які визначають здатність особи до продуктивного академічного дискурсу. Під поняттям «академічний дискурс» розуміємо комунікативну взаємодію учасників академічної спільноти з метою презентації наукових ідей, обміну навчальною та науковою інформацією в усній і писемній формах.

Для участі у продуктивному академічному дискурсі необхідно опанувати комплекс інтегральних, загальних компетентностей, серед яких здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; вміння розрізняти факти та думки, твердження та аргументи, причину та наслідки, класифікувати, порівнювати; робити умовиводи, спостерігати, моделювати; здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; здатність виявляти й вирішувати проблеми; вміння знаходити ключові слова та визначати ідею наукового тексту; вміння критично осмислити, інтерпретувати навчальну та наукову інформацію; вміння висловлювати, створювати та інтерпретувати поняття, факти та думки в усній та писемній формах; здатність генерувати чи змінювати свою позицію на основі фактів і аргументів; здатність висувати гіпотези, проводити дослідження, обробляти результати, аргументувати висновки; вміння представляти свої наукові здобутки, дискутувати; здатність створювати, структурувати наукові тексти різних жанрів відповідно до вимог із дотриманням комунікативних ознак та норм літературної мови.

Очевидно, що академічна грамотність як загальна компетентність є складним багатокомпонентним особистісним утворенням, яке інтегрує знання і світогляд, інтелектуальні та комунікативні вміння особистості. Саме тому формування академічної грамотності – це цілеспрямований, системний процес набуття компетенцій, який починається під час навчання у закладах загальної середньої освіти та продовжується під час фахової підготовки у закладах вищої освіти.

Академічну грамотність К. Хайленд вважає ключовою умовою успішного функціонування академічного середовища [20]. Ми погоджуємося із цим дослідником і хочемо наголосити, що концепція формування академічної грамотності повинна стати ключовою ідеєю сучасного закладу вищої освіти. Важливо створити комплексну систему розвитку академічної грамотності, яка охопить усі рівні системи національної освіти, адже у західних країнах в комплексі навчальних дисциплін важливого значення надають саме дисциплінам, метою яких є формування академічної грамотності

(academic literacy). Формування академічної грамотності (academic literacy) є нормативним, обов'язковим елементом у змісті підготовки студентів університетів і коледжів (an institutional obligation) [13].

На думку зарубіжних дослідників, основним компонентом академічної грамотності є академічне письмо [6, с. 59]. Також на це вказує Т. Лавриненко: «Академічна грамотність (academic literacy), яка включає в себе академічне читання, академічну мову, академічне письмо, є необхідним складником професійної компетенції» [5, с. 63].

Під поняттям «академічне письмо» у зарубіжних англійських працях науковці розуміють письмові роботи (есе, тези, доповіді, курсові роботи тощо), які виконують студенти / учні у процесі навчання [14]. Ми погоджуємося із О. Семеновою, що поняття «академічне письмо» (“scientific writing”) доцільно розглядати як методологію і процес написання наукових текстів (кваліфікаційних робіт, наукової статті, наукового есе), так і практичну підготовку – сформувати здатність генерувати ідеї, думки, створювати науковий текст, здійснювати його компресію, редагувати, доносити до цільової аудиторії [9, с. 4]. Вважаємо, що нині поширення наукового знання здебільшого відбувається саме через науковий текст, писемна наукова комунікація домінує над усною, тому українською важливо сформувати в майбутніх фахівців навички академічного письма як національною, так і англійською мовами, що стане запорукою успішної кар'єри у майбутньому для будь-якої професії.

Академічне письмо як компонент академічної грамотності є складним, а тому формування готовності до написання академічного тексту відбувається повільно. Представлення наукового тексту потребує від автора розуміння основних комунікативних складників тексту, від яких залежить ефективність його впливу на реципієнта, а також вміння вносити корективи у побудову мовленнєвого жанру для зміни ефекту своїх мовленнєвих дій.

Слід зазначити, що на теренах України проблему формування академічного письма як мовленнєвого вміння для освітньої та наукової комунікації почали порушувати тільки в останнє десятиліття, проте здебільшого в контексті вивчення англійської мови. Варто визнати окремі зрушення, адже в рамках Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні SAIUP у партнерстві із Міністерством освіти і науки України та за підтримки Посольства США в Україні створено методичні рекомендації та програму курсу «Основи академічного письма» [12], яка може слугувати основою для робочих планів курсів, розроблених у конкретних університетах залежно від навчальних планів конкретних спеціальностей.

Ми поділяємо думку Т. Бабенко, що «академічне письмо є узагальнюючою назвою низки

навичок і вмій, формування яких не може бути охоплено однією навчальною дисципліною. Процес формування мовленнєвих навичок із академічного письма є тривалим і багаторічним, адже кожний наступний етап навчання висуває дедалі складніші завдання, що має відобразитися у назві дисципліни, змісті робочих навчальних програм, визначенні мети та цілей навчання, доборі навчальних матеріалів тощо» [2, с. 80].

У нашому розумінні навчання академічному письму як ключовий компонент академічної грамотності студентів ЗВО повинно здійснюватися в системі формування науково-дослідницької компетентності. Для цього студентів слід активно залучати до науково-дослідної роботи в контексті вивчення різних навчальних дисциплін, але формувати здатність критично оцінювати, відбирати та впорядковувати інформацію з різних джерел, висувати та обґрунтовувати власні ідеї у структурованому, логічно впорядкованому науковому тексті. Використовувати різні моделі та технології академічного письма в роботі над текстом необхідно у процесі вивчення комплексу дисциплін на різних рівнях вищої освіти (бакалаврському, магістерському, освітньо-науковому).

Згідно самооцінювання та опитування викладачів Мукачівського державного університету щодо готовності студентів створювати академічні тексти встановлено, що 58% бакалаврів і 36% магістрів нині стикаються з труднощами при підготовці різних наукових текстів (анотації, тези доповіді, наукові статті, дипломні роботи тощо). Зокрема, їм бракує здатності логічно висловлювати свої ідеї, аргументувати, представляти результати своєї творчої праці у формі унікальних академічних текстів, саме тому вони часто вдаються до копіювання наукових текстів.

Студенти зазначають, що існує низка розроблених методичних рекомендацій щодо написання наукових робіт, проте їм бракує навичок академічного письма, оскільки підготовка наукового тексту – це не тільки вміння структурно правильно оформити роботу, але й здатність грамотно, логічно, змістовно конструювати науковий текст, здійснювати умовиводи, добирати аргументи, мовно-стилістичні засоби наукового стилю для викладу професійно-наукової інформації в писемній формі. На це вказує і масштабне дослідження «Вплив політик щодо плагіату у вищій освіті в Європі», у висновку якого зазначено, що нестача навичок академічного письма і знань дослідницьких методів частіше є причиною студентського плагіату, ніж свідоме прагнення обманути [15].

На нашу думку, необхідною умовою формування академічної грамотності студентів є дотримання принципу безперервності та наступності. Академічна грамотність як складне інтегроване утворення вимагає продуманого системного,

комплексного підходу у розвитку академічної грамотності на всіх етапах освіти. Важливо визначити етапність впровадження дисциплін, спрямованих на формування академічної грамотності на різних рівнях ЗВО, виокремити оптимальні дидактичні умови, ефективні методи, технології навчання як українському, так і англійському академічному письму. Безперечно, академічна грамотність як інтегрована здатність особистості формується у процесі навчання, але розвиток її відбуваються у процесі практичної діяльності та самовдосконалення протягом життя.

Важливою умовою формування та розвитку академічної грамотності студентів є активізація у них спонукальних мотивів. Реалізація цієї дидактичної умови спрямовується на те, щоб створити в академічному середовищі закладів вищої освіти мотиваційну настанову, спрямовану на виникнення у студентів бажання брати участь в академічному дискурсі, викликати у них інтерес до академічного письма, бажання створювати наукові тексти. Формування академічної грамотності студентів потребує створення навчально-рефлексивного середовища академічної доброчесності, удосконалення змісту професійної підготовки: продумана системна і комплексна робота з формування академічної грамотності у ЗВО на різних рівнях вищої освіти; продумана організація аудиторної, позааудиторної, самостійної пошуково-дослідницької діяльності майбутніх фахівців, створення консультативних центрів, де студентам надають допомогу щодо написання академічних текстів.

Висновки і пропозиції. Слід зазначити, що формування академічної грамотності як складника виховання академічної доброчесності відбувається протягом тривалого терміну в процесі цілеспрямованої системної роботи, а тому концепція формування академічної грамотності повинна стати ключовою ідеєю сучасного закладу вищої освіти, необхідно створити комплексну систему розвитку академічної грамотності, яка охопить усі рівні системи національної освіти; основним компонентом академічної грамотності є академічне письмо, процес формування якого є складним і тривалим, а тому формування компетенцій академічного письма повинно здійснюватися в системі формування науково-дослідницької компетентності здобувачів вищої освіти з дотриманням принципу безперервності та наступності; необхідно створити в академічному середовищі закладів вищої освіти мотиваційну настанову, спрямовану на виникнення у студентів бажання брати участь в академічному дискурсі, викликати у них інтерес до академічного письма, бажання створювати наукові тексти.

Перспектива подальшого дослідження полягає в обґрунтуванні дидактичних умов формування академічного письма як структурного компоненту академічної грамотності.

Список використаної літератури:

1. Асадчих О.В. Теоретико-методичні основи формування вмінь академічної грамотності у студентів-японців мовних ВНЗ України. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 69 (1). С. 111–116.
2. Бабенко Т. Академічне письмо: залежність назви навчального курсу від цілей і мети навчання. *Молодь і ринок*. 2016. № 10. С. 79–83.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / за ред. С. Головка. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
4. Демидова О.М. Структура поняття «иноязычная академическая грамотность» через иноязычную переводческую компетенцию. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2016. № 3-1 (57). Ч. I. С. 198–201.
5. Лавриненко Т.П. Академічна грамотність як засіб формування міжкультурної комунікації. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 березня 2017 року). Київ : КНЕУ, 2017. С. 60–65.
6. Національний освітньо-науковий глосарій. Київ : ТОВ «КОНВІПРІНТ», 2018. 524 с.
7. Семенов О.М., Семеніхіна О.В. Академічна культура – основа дослідницького навчання в університеті. Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2017. 232 с.
8. Семенов О.М. Курс «Академічна культура дослідника: європейський та національний досвід» у докторській підготовці. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Суми, 23-24 квітня 2020 року). Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2020. С. 89–93.
9. Семенов О., Фаст О. Академічне письмо: лінгво-культурологічний підхід : навч. посіб. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 221 с.
10. Смирнова Н.В. Академическая грамотность и письмо в вузе: от теории к практике. *Высшее образование в России*, 2015. № 6, С. 58–62.
11. Смирнова Н.В. Академическая грамотность как фактор иноязычной профессиональной подготовки. *Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*, 2017. № 1. С. 140–147.
12. Шліхта Н., Шліхта І. Основи академічного письма: методичні рекомендації та програма курсу. Київ, 2016. 61 с.
13. Academic Literacy: a Statement of Competences Expected of Students Entering California Public Colleges and Universities. URL: <http://www.universityofcalifornia.edu/senate/reports/acadlit.pdf>.
14. Academic Writing Skills: Student's book / Chin P., Koisumi Y., Reid S., Wray S., Yamasaki Y. Cambridge University Press, 2012. 122 p.
15. T. Bretag (ed.), Handbook of Academic Integrity, 2016. DOI 10.1007/978-981-287-098-8_3. Chapter 5.
16. Baynham M. Literacy practices. London : Longman, 1995. 230 p.
17. Ballard B., Clanchy J. Literacy in the university: An Anthropological approach in Taylor G., Ballard, B., Beasley V., Bock H.K., Clanchy J., Nightingale P. (eds) Literacy by degrees, Milton Keynes: Society for research in higher education and open university press, 1998. P. 88–102.
18. Bourdieu P., Passeron J., De Saint Martin. Academic discourse: Linguistic misunderstanding and professorial power. Stanford : Stanford University Press, 1994. 144 p.
19. Green B. The new literacy challenge / Literacy Learning : Secondary Thoughts. Vol. 7. № 1, 1999. P. 36–46.
20. Hyland K., Hamp-Lyons L. EAP: issues and directions. *J. of English for Academic Purposes*, 2002. Vol. 1 (1). P. 1–12.

Fentsyk O. The formation of academic literacy of applicants of higher education in the process of professional training

The article has been devoted to the problem of formation of academic literacy. The author of scientific research, using such research methods as analysis, comparison, generalization, pedagogical observation, survey – has substantiated the sense of the concept of academic literacy and determined the didactic conditions for the formation of academic literacy.

“Academic literacy” has been considered by the author as the level of mastering the system of knowledge, formed skills, abilities and methods of activity that determine a person’s ability to productive academic discourse. Academic discourse is been defined as the communicative interaction of members of the academic community in order to present scientific ideas, exchange of educational, scientific information in oral and written forms.

The author of the article has pointed out that it is important to create a comprehensive system for the development of academic literacy. It has been determined that the key component of academic literacy students is an academic writing. In order to form the ability to critically evaluate, select and organize information from different sources, to put forward and substantiate their own ideas in a structured, logically ordered scientific text, to use different models and technologies of academic writing during working with the text, it is necessary in curricula at different levels (bachelor’s, master’s, educational and scientific) institutions of higher education to include a set of disciplines aimed at the formation and development of academic literacy.

The author has argued that the effectiveness of the process of formation of academic literacy depends on the introduction of didactic conditions in the educational process, which includes: a systematic, comprehensive approach to the formation and development of academic literacy at all stages of education; activation of motivational motives for the formation of academic literacy of students; creating an educational and reflective environment of academic integrity; improving the content of professional training: well-thought-out systematic, comprehensive work on the formation of academic literacy at higher educational establishments at different levels of higher education; well-thought organization of classroom, extracurricular, independent research activities of future professionals, the creation of consulting centers, where students are assisted in writing academic texts.

Key words: *professional training, academic integrity, academic literacy, academic discourse, academic writing.*